

การพัฒนาการวิจัยธุรกิจชุมชนจากอดีตสู่ปัจจุบัน

อารี วิบูลย์พงศ์¹ และทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์²

บทคัดย่อ

ในช่วงระยะเวลา 10 ปี ที่ผ่านมา หน่วยธุรกิจเกษตรมุ่งเน้นการพัฒนาการวิจัยธุรกิจของกลุ่มชุมชนมาโดยตลอด แนวทางการวิจัยกลุ่มขนาดเล็ก (ธุรกิจขนาดจิ๋ว) ในชุมชนเชิงเศรษฐศาสตร์ในระยะแรกนั้น อาศัยการสำรวจตัวอย่างและวิเคราะห์ผลด้วยเครื่องมือเชิงพรรณนาและสถิติ อันนำมาซึ่งข้อค้นพบและนำเสนอยุทธศาสตร์และแผนแม่บทในการพัฒนาภาคเศรษฐกิจอาหารแปรรูปพื้นบ้าน ผลการศึกษาให้ภาพรวมในระดับอุตสาหกรรม ซึ่งเกิดประโยชน์ในเชิงนโยบายระดับมหภาค อย่างไรก็ตาม การแก้ไขปัญหาของกลุ่มธุรกิจชุมชนนั้นต้องการความช่วยเหลือที่ตรงกับปัญหาเฉพาะของแต่ละราย ในขณะที่เดียวกับการเรียนรู้สถานภาพของตนเองจะช่วยให้การแก้ไขปัญหาและการพัฒนาตนเองได้ดียิ่งขึ้นยิ่งกว่า ด้วยเหตุผลนี้แนวทางการศึกษาในระยะต่อมามีมุ่งเน้นการวิเคราะห์เชิงลึกเป็นรายกรณี การสังเคราะห์กรณีศึกษาเพื่อจัดทำกลยุทธ์ในระดับนโยบาย อีกแนวทางหนึ่งของการวิจัยเชิงพัฒนา คือ การวิจัยหาแบบจำลองเพื่อพัฒนาด้วยการป้อนเฉพาะนวัตกรรมให้แก่กลุ่มชุมชน และล่าสุด คือ การปรับใช้แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการวิจัยและพัฒนากระบวนการผลิตเกษตรและวิสาหกิจชุมชน

บทความนี้จึงนำเสนอการพัฒนาการวิจัยเกี่ยวกับธุรกิจชุมชนของหน่วยธุรกิจเกษตรจากอดีต สู่แนวคิดการวิจัยและพัฒนากระบวนการผลิตเกษตรและวิสาหกิจชุมชนตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง การวิจัยเพื่อความยั่งยืนของธุรกิจชุมชนจำเป็นต้องใช้แนวคิดเชิงระบบ

คำสำคัญ การพัฒนาการวิจัย ธุรกิจชุมชน เศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดเชิงระบบ ความยั่งยืน

การพัฒนาการวิจัยธุรกิจชุมชนยุคเริ่มแรก

ในอดีตที่ผ่านมานับตั้งแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - 2509) นั้น ภาคชนบทได้รับการส่งเสริมพัฒนาในด้านโครงสร้างพื้นฐานทางการเกษตร และการพัฒนาด้านเทคโนโลยีการผลิต แต่ในส่วนของกรอบการประกอบอาชีพของคนในชนบทนับเป็นเรื่องห่างไกล จนเมื่อกลางแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) เริ่มมีกิจกรรมส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตเกษตรเพื่อถนอมอาหารสำหรับบริโภคในครัวเรือน จนกระทั่งมีการพัฒนาศักยภาพไปสู่การผลิตเพื่อจำหน่ายในรูปแบบของการรวมกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

ในช่วงระยะเวลา 10 ปี ที่ผ่านมา หน่วยธุรกิจเกษตรมุ่งเน้นการพัฒนาแนวทางการวิจัยธุรกิจของกลุ่มชุมชนมาโดยตลอด เริ่มจากการวิจัยแนวทางการยกระดับอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้าน: กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พะเยา และลำปาง ในช่วงปี 2537 - 2538 ซึ่งแนวทางการวิจัยกลุ่มขนาดเล็ก (ธุรกิจขนาดจิ๋ว) ในชุมชนเชิงเศรษฐศาสตร์ในระยะแรกนั้นอาศัยการสำรวจตัวอย่างและวิเคราะห์ผลด้วยเครื่องมือเชิงพรรณนาและสถิติ อันนำมาซึ่งภาพรวมในระดับประเทศของอุตสาหกรรมเกษตรพื้นบ้านซึ่งเป็นองค์ความรู้พื้นฐานครั้งแรก รวมถึงได้ข้อค้นพบความเป็นไปได้ในการยกระดับอุตสาหกรรม และนำเสนอยุทธศาสตร์และแผนแม่บทในการพัฒนาภาคเศรษฐกิจ

¹ ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ และศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

² คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อาหารแปรรูปพื้นบ้านในระดับประเทศโดยไม่ต้องวิจัยซ้ำในภูมิภาคอื่น ๆ ผลการศึกษาให้ภาพรวมในระดับอุตสาหกรรม ซึ่งเกิดประโยชน์ในเชิงนโยบายระดับมหภาค

การพัฒนาการวิจัยธุรกิจชุมชนในเชิงกรณีศึกษา

หลังจากประเทศไทยประสบวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 สายตาของคนระดับนโยบายได้เห็นเหจกธุรกิจขนาดใหญ่มาสู่ธุรกิจขนาดเล็กและขนาดกลาง จากเดิมที่เคยมุ่งเน้นตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจ กลับมาให้ความสนใจกับการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจระดับฐานราก การประกอบการในชนบทและชุมชนได้รับความใส่ใจอย่างจริงจังด้วยความหวังที่จะให้เป็นเสมือนรากหญ้าที่ยึดรั้งดินจากการชะล้างทำลายเมื่อเกิดน้ำหลาก

กลุ่มแม่บ้านซึ่งนอกจากจะทำการแปรรูปผลผลิตเกษตรให้เป็นอาหารพื้นบ้านแล้ว ยังมีงานหัตถกรรมเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ซึ่งได้รับการพัฒนาให้เป็นอาชีพเสริมรายได้ให้กับครอบครัวชนบท นโยบายภาครัฐภายหลังวิกฤติทางเศรษฐกิจเป็นการโหมหนักเพื่อให้กลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ก่อนแล้วสามารถเสริมสร้างรายได้ให้สูงขึ้น มีรายได้สม่ำเสมอ มั่นคง และยั่งยืน และด้วยโครงการสนับสนุนผ่านหน่วยงานต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือ OTOP ซึ่งเกิดขึ้นกลางปี 2544 เพื่อส่งเสริมการผลิตและการตลาดของกลุ่มในชุมชน จึงปรากฏการเกิดของกลุ่มใหม่ๆ อีกเป็นจำนวนมาก แต่คงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าหลาย ๆ กลุ่มชุมชนที่เข้าสู่โครงการ OTOP ไม่สามารถดำเนินธุรกิจได้ต่อเนื่อง และกลุ่มส่วนมากยังล้มล้างไม่สามารถผ่านเกณฑ์คัดสรร และยังไม่ได้รับประโยชน์จากโครงการนี้โดยตรง

ในขณะที่การรวมกลุ่มของคนในชุมชนเพื่อประกอบกิจการทางเศรษฐกิจมีมาค่อนข้างยาวนาน แต่การวิจัยเพื่อเข้าใจปัญหาในเชิงธุรกิจของกลุ่มชุมชนมีจำกัด การทำธุรกิจของกลุ่มชุมชนซึ่งมีความแตกต่างจากหน่วยธุรกิจขนาดเล็กในหลายมิติ โดยเฉพาะด้านองค์กร และเป้าหมายการดำเนินกิจการของกลุ่ม การพัฒนาสนับสนุนกลุ่มให้เกิดการพัฒนาได้อย่างยั่งยืน จึงจำเป็นต้องเริ่มจากความเข้าใจปัญหาอย่างถ่องแท้ในทุกมิติ และนำเสนอแนวทางแก้ปัญหาอย่างบูรณาการทั้งในระดับกลุ่มและระดับนโยบาย

อย่างไรก็ตาม การแก้ไขปัญหาของกลุ่มธุรกิจชนบทนั้นต้องการความช่วยเหลือที่ตรงกับปัญหาเฉพาะของแต่ละราย ในขณะเดียวกันการเรียนรู้สถานการณ์ของตนเองจะช่วยการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาตนเองได้ยั่งยืนยิ่งกว่า ด้วยเหตุนี้แนวทางการวิจัยในระยะต่อมาของหน่วยธุรกิจเกษตร จึงมุ่งเน้นการวิเคราะห์เชิงลึกเป็นรายกรณี ทั้งนี้เพื่อช่วยวิเคราะห์ปัญหาค้นหาแนวทางการปรับปรุงและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่วิสาหกิจชุมชนอย่างได้ผลตรงตามปัญหาและศักยภาพของกลุ่ม และได้ข้อมูลเพื่อกำหนดกลยุทธ์การพัฒนาธุรกิจชุมชนในระดับนโยบาย จึงเกิดงานวิจัย “การปรับปรุงโครงสร้างอุตสาหกรรมอาหารแปรรูปพื้นบ้าน: จังหวัดเชียงใหม่และลำพูน” ในช่วงปี 2541 – 2542 ซึ่งสนับสนุนโดยศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการเชิงธุรกิจของผู้ประกอบการที่ผลิตอาหารพื้นบ้านในชุมชน นอกจากนี้ยังมีการศึกษาถึงพฤติกรรมผู้บริโภคและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวและคนท้องถิ่นที่มีต่ออาหารแปรรูปพื้นบ้าน เพื่อช่วยพัฒนาด้านการตลาดของอาหารแปรรูปพื้นบ้านอีกด้วย

ในช่วงต่อมา หน่วยธุรกิจเกษตรยังคงพัฒนาการวิจัยด้านธุรกิจเกษตรอย่างต่อเนื่อง ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในช่วงปี 2544 - 2548 จำนวน 2 โครงการ โครงการแรก คือ โครงการ “การปรับปรุงโครงสร้างอุตสาหกรรมหัตถกรรมพื้นบ้านในภาคเหนือตอนบน” ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพการ

บริหารจัดการเชิงธุรกิจของวิสาหกิจชุมชนที่ทำงานหัตถกรรมพื้นบ้าน ส่วนโครงการที่สอง คือ โครงการ “การพัฒนา นักวิจัยและการวิจัยเชิงปฏิบัติการไตรภาคีเพื่อยกระดับวิสาหกิจชุมชนระยะที่ 1: ภาคเหนือตอนบน” ซึ่งมุ่งเน้นการ ช่วยเร่งพัฒนากลุ่มชุมชนอย่างได้ผล โดยสร้างเสริมความรู้ด้านการวิจัยธุรกิจชุมชนและเพิ่มมุมมองเชิงธุรกิจให้มากขึ้น เพื่อให้เจ้าหน้าที่ภาคปฏิบัติในพื้นที่เป็นผู้มีความรู้ในการวิจัยเชิงพัฒนาด้วยตนเอง และสามารถนำ กระบวนการวิจัยเชิงกรณีศึกษาที่ได้เรียนรู้จากการเข้าร่วมโครงการฯ มาปรับใช้เพื่อวางแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชนใน พื้นที่ที่รับผิดชอบของตนเองได้อย่างเหมาะสม โดยมีฐานข้อมูลจากการวิจัยรองรับ ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของ กรมการพัฒนาชุมชนที่มุ่งพัฒนาบุคลากรให้เป็นนักวิจัยท้องถิ่น โครงการที่สองจึงมุ่งเน้นเป้าหมายด้านการพัฒนา เจ้าหน้าที่ และวิสาหกิจชุมชนไปพร้อม ๆ กัน

การศึกษาเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการนำไปใช้โดยตรงในระดับจุลภาค หรือระดับวิสาหกิจ (ที่เรียกว่า กลุ่ม ชุมชน กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน หรือผู้ประกอบการรายเดียว ในที่นี้อาจเรียกว่า กลุ่ม/ผู้ประกอบการ) และ ระดับนโยบายนั้น จำเป็นต้องมีการออกแบบไว้ตั้งแต่ต้น สำหรับในระดับกลุ่มเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ได้เป็นปัจจุบันและมีความถูกต้องเป็นจริง โดยเฉพาะในด้านต้นทุนจำเป็นต้องมีความละเอียดและแม่นยำด้วย ผู้วิจัยต้องเข้าใจถึงความเป็นมาของกลุ่ม กระบวนการดำเนินกิจการ เหตุและผลอันเป็นสาเหตุของปัญหาอุปสรรค จุดอ่อน-จุดแข็งของกลุ่ม โดยกลุ่มเป็นผู้ให้ข้อมูลและร่วมเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการวิจัย ทศนคติและข้อสรุปในประเด็นต่าง ๆ ที่ได้จากการรวมหรือสมาชิกของกลุ่ม ถือว่าเป็นข้อมูลสำคัญ ในขณะที่ผลการวิเคราะห์เชิงประจักษ์จากข้อมูลเชิงปริมาณมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ในอันที่จะช่วยสืบค้นและยืนยัน ตรวจสอบปัญหาหรือสาเหตุที่แท้จริง การรวบรวม ข้อมูลในระดับกลุ่ม จึงเป็นข้อมูลในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ จากการสังเกต การจัดประชุมในกลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก และแม้แต่การวัดและแฉงนับในกรณีที่เป็น

สำหรับระดับนโยบายนั้น ข้อมูลที่ได้จากระดับกลุ่มเป็นข้อมูลที่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยการสังเคราะห์และวิเคราะห์เพิ่มเติม ข้อมูลจากกลุ่มหนึ่ง ๆ เท่ากับเป็นข้อมูล 1 หน่วยตัวอย่าง ซึ่งในโครงการอาหารพื้นบ้านฯ มี 40 หน่วยตัวอย่าง โครงการหัตถกรรมพื้นบ้านฯ มี 40 หน่วยตัวอย่าง และในโครงการวิสาหกิจชุมชนไตรภาคีฯ มีทั้งสิ้น 63 หน่วยตัวอย่าง ขนาดตัวอย่าง 40 – 60 นี้ ไม่ถือว่าเป็นตัวอย่างขนาดใหญ่ในงานวิจัยโดยทั่วไป แต่ก็ถือว่ามีความใหญ่ (สำหรับการศึกษาแบบกรณีศึกษา) เมื่อพิจารณาถึงเนื้อหาสาระทั้งหมดที่ครอบคลุมอยู่ และพอที่จะชี้ทิศทางเชิงนโยบายได้อย่างมั่นใจ

สาระที่ศึกษาในแต่ละระดับมีการบูรณาการเข้าด้วยกันในมิติขององค์กร การผลิต การตลาด และการเงิน ซึ่งเป็นธรรมชาติของการเป็นหน่วยประกอบการทางเศรษฐกิจ ผลจากการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT) นำมาใช้ประโยชน์ในการวางแผนธุรกิจให้แก่กลุ่มในที่สุด นอกจากนี้ยังมีการศึกษาเพิ่มเติมในด้าน ผู้บริโภคสินค้าหัตถกรรมอีกด้วย

สำหรับโครงการวิสาหกิจชุมชนไตรภาคีฯ มีการศึกษาในประเด็นของการประเมินความเป็นวิสาหกิจชุมชน เป็นการเพิ่มเติม และชี้ได้ว่ากลุ่มใดมีการปฏิบัติดีเลิศในด้านใด (63 กลุ่ม) เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงยกระดับความเป็นวิสาหกิจชุมชน โดยวิธีจัดการความรู้ (Knowledge Management: KM) (อภิชาติ พันธเสน และคณะ, 2545) ในโครงการที่สองนี้ นอกจากการศึกษากลุ่มธุรกิจชุมชนแล้ว ยังเป็นการสร้างเจ้าหน้าที่ภาคปฏิบัติในพื้นที่ให้เป็นนักวิจัยวิสาหกิจชุมชน เพื่อนำแนวทางการศึกษาวิจัยไปถ่ายทอดให้กับบุคลากรที่เกี่ยวข้องและขยายผลการศึกษาต่อไป

อนึ่ง เพื่อให้เกิดผลในด้านการพัฒนาความรู้ความสามารถของวิสาหกิจชุมชน โครงการวิจัยทั้งสองได้จัดให้มีการฝึกอบรมการบริหารจัดการในด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ตลอดระยะเวลาของโครงการ

การพัฒนาการวิจัยธุรกิจชุมชนด้วยการบ่มเพาะนวัตกรรม

อีกแนวทางหนึ่งของการวิจัยเชิงพัฒนาในด้านธุรกิจชุมชน นอกเหนือจากการวิจัยแบบกรณีศึกษา คือ การหาแบบจำลองที่เหมาะสมเพื่อพัฒนาด้วยการบ่มเพาะนวัตกรรมให้แก่กลุ่มชุมชน ซึ่งเป็นโครงการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ในปี 2548 ผลจากการวิจัยดังกล่าวทำให้กลุ่มที่เข้าร่วมโครงการฯ เกิดแนวคิดการบริหารจัดการโดยผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และเกิดการพัฒนารูปแบบในด้านต่าง ๆ อาทิ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ของกลุ่มแปรรูปลำไย การพัฒนาตลาดผ้าและการใช้สีของกลุ่มผ้าทอ การขยายกิจการแบบครบวงจร (เลี้ยงสุกรและโรงสี) ของกลุ่มสุราพื้นบ้าน นอกจากนี้โครงการฯ ยังจัดกิจกรรมสนับสนุนในด้านการติดตามผลเพื่อให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในระหว่างการดำเนินงานของกลุ่มด้วย

การพัฒนาการวิจัยธุรกิจชุมชนตามแนวคิดเชิงระบบ

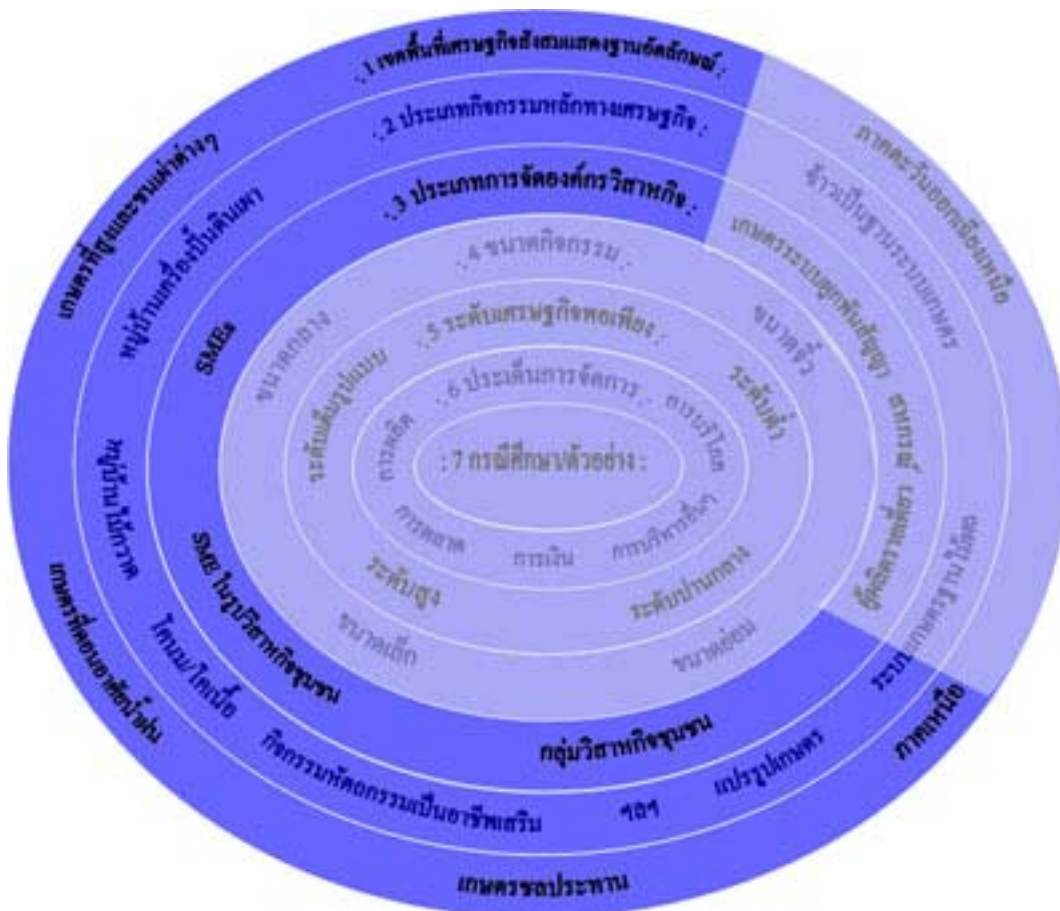
การพัฒนาประเทศที่ยั่งยืนและมั่นคงในแนวทาง “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นแนวทางสำคัญที่จะต้องดำเนินการส่งเสริมให้บังเกิดผลจริง สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 และ 10 รวมถึงการพัฒนาในระยะยาวของประเทศที่จะดำเนินต่อไปในอนาคต ในขณะที่การเร่งเปิดการค้าเสรีโดยรัฐบาล อาจจะมีผลกระทบทางลบแก่ชุมชนที่ยังไม่มีขีดความสามารถในการแข่งขันสูงเพียงพอ โครงการ “การวิจัยและพัฒนาระบบการผลิตเกษตรและวิสาหกิจชุมชนตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง” จึงเกิดขึ้น ซึ่งเป็นโครงการที่สามที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ในช่วงปี 2548 - 2550 เพื่อมุ่งเน้นการเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการผลิตสินค้าที่อยู่บนฐานอัตลักษณ์ และค่านิยมระบบการบริหารจัดการการผลิตเกษตรและวิสาหกิจชุมชนที่เหมาะสมและสอดคล้องตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

โครงการวิจัยและพัฒนาระบบการผลิตเกษตรและวิสาหกิจชุมชนตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง เป็นโครงการหนึ่งภายใต้ชุดโครงการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งชุดโครงการดังกล่าวยังประกอบด้วย โครงการวิจัยและพัฒนาตลาดในระดับต่าง ๆ ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โครงการศึกษาและจัดทำฐานข้อมูลกลุ่ม/องค์กร/พื้นที่ที่ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต โครงการพัฒนาขบวนการสหกรณ์ในพื้นที่ 36 จังหวัด และโครงการวิจัยและพัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง

แนวคิดในการวิจัย

เพื่อศึกษาศักยภาพทางการผลิตของเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมต่าง ๆ กันนั้น คำว่า เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมมีความหมายในมิติเชิงพื้นที่ (area base) ในภาพกว้าง ได้แก่ ภาคเหนือตอนบน ภาคอีสาน กลาง และได้ในแต่ละพื้นที่ย่อมมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลากหลาย หากแต่สามารถบ่งชี้ได้ว่า กิจกรรมหลักของเขตพื้นที่คืออะไร เมื่อการศึกษาจำเป็นต้องครอบคลุมความหลากหลายของพื้นที่ ย่อมพบมิติอื่น ๆ ที่ตามมา นั่นคือ ชนิดของอาชีพหลักของคนในพื้นที่ รูปแบบการประกอบการ (รายเดี่ยว ซึ่งต่างคนต่างผลิต แต่อาจเป็นสมาชิกของกลุ่มอาชีพ เช่น

สหกรณ์ หรือกลุ่มแม่บ้าน รูปแบบการประกอบการที่เป็นวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม หรือ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนแท้จริง หรือในรูป SMEs ในรูปกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ฯลฯ ขนาดการผลิตตั้งแต่ขนาดจ๋ว ถึงขนาดกลาง (ในกรณีนี้กรอบงานกำหนดให้ไม่เกินขนาดเล็ก) มิติของระดับการยึดถือแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง (ดังแผนภาพที่ 1)

หมายเหตุ: ส่วนที่ทำจุดสีแดงแสดงตัวอย่างกรณีศึกษาที่อาจมีลักษณะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับลักษณะในด้านการรวมกลุ่ม/ขนาด/ระดับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในด้านการผลิต การบริโภค และการจัดการต่าง ๆ

แผนภาพที่ 1 มิติเชิงซ้อนของกรณีศึกษาระบบการผลิตและระบบธุรกิจ

การวิเคราะห์ศักยภาพที่สมบูรณ์ควรทำการเปรียบเทียบระหว่างลักษณะการประกอบการต่าง ๆ ขนาดต่างๆ และสำหรับสินค้าหลักและบริบทของสภาพแวดล้อมที่แตกต่าง ซึ่งการพิจารณาเปรียบเทียบครบถ้วนทุกมิติจะมีทางเลือก (combination) มากเกินไป จึงจำเป็นต้องกำหนดเป็นกรณีศึกษา โดยโครงการฯ นี้ได้เลือกกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบเจาะจง (purposive selection) เพื่อให้ได้กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นตัวแทนของภาคเหนือตอนบน ซึ่งประกอบด้วย การผลิตส้ม ข้าว ลำไย ไคนม และวิสาหกิจชุมชน (หัตถกรรมพื้นบ้านและอาหารแปรรูปพื้นบ้าน) และเลือกแบบเจาะจงอีกครั้งเพื่อให้ได้หน่วยตัวอย่าง หรือระบบการผลิตที่มีอัตลักษณ์ มีความหลากหลายไม่ว่าจะด้วยลักษณะการประกอบการ ขนาดการผลิต การใช้เทคโนโลยี ฯลฯ ซึ่งอาศัยการตรวจสอบเอกสาร และสำรวจ

ข้อมูลเบื้องต้นระดับวิสาหกิจชุมชน ทั้งนี้การศึกษาระบบการผลิตจะอาศัยตัวอย่างเกษตรกร ซึ่งมีขนาดการผลิตที่แตกต่างกัน บ้างเป็นสมาชิกสหกรณ์ บ้างเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพอื่น (ในที่นี้การรวมตัวเป็นวิสาหกิจชุมชนเป็นปัจจัยภายนอกที่มีอิทธิพลต่อการบริหารจัดการของเกษตรกร) ทั้งนี้เพื่อดำเนินการศึกษาตามแนวทางการวิเคราะห์ความยั่งยืนของระบบสินค้าหลัก (แผนภาพที่ 2)

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างในกิจกรรมการผลิตส้ม คำนึงถึงการเปรียบเทียบความพอเพียงระหว่างระบบการผลิตส้มเชิงเดี่ยว กับระบบที่ผลิตส้มควบคู่กับการผลิตพืช/สัตว์อื่น ๆ รวมทั้งเปรียบเทียบความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงระหว่างระบบการผลิตส้มแบบใช้สารเคมี กับระบบการผลิตส้มอินทรีย์/ปลอดสารพิษ

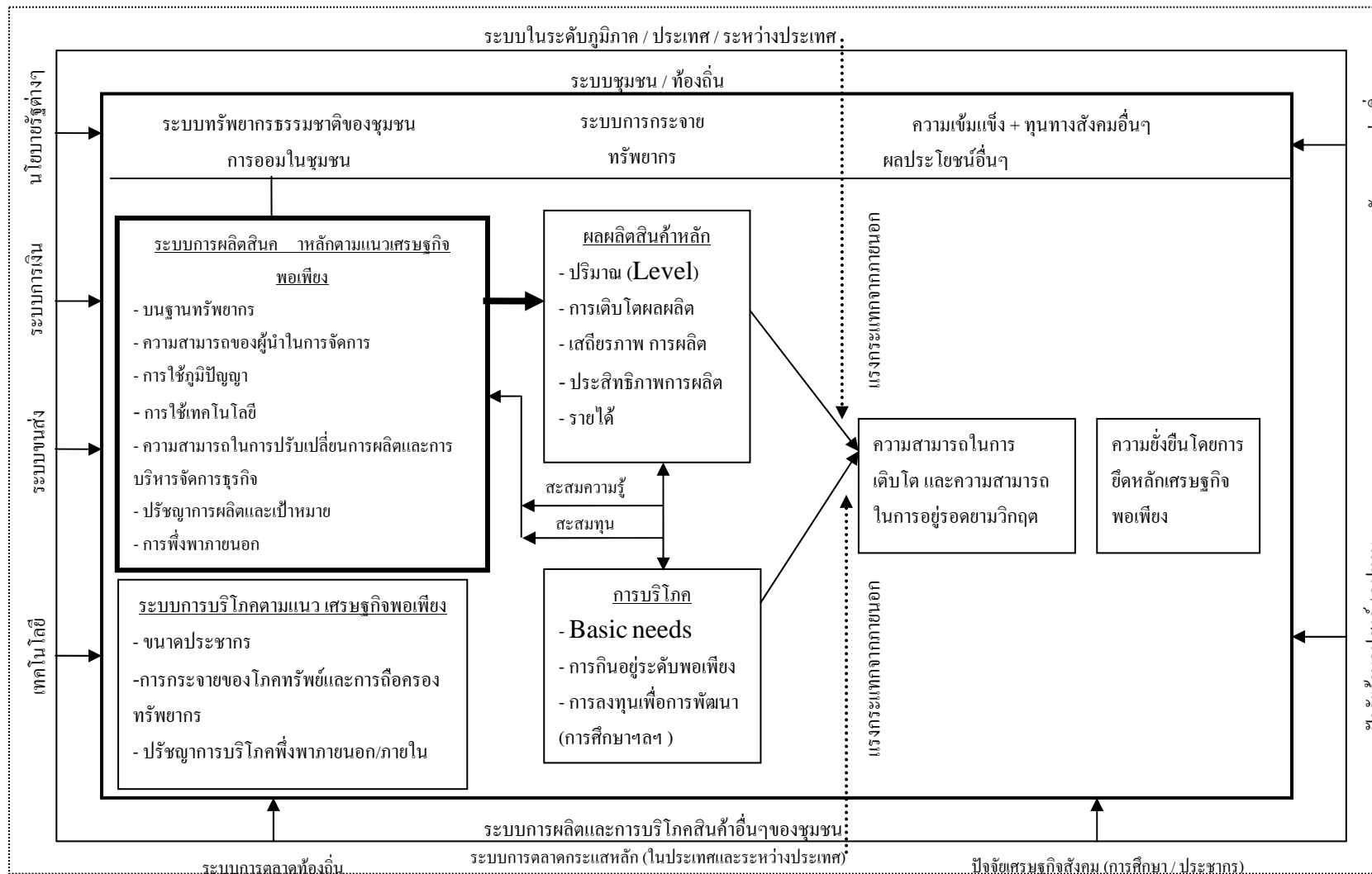
การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างในกิจกรรมการผลิตข้าว คำนึงถึงการเปรียบเทียบความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของระบบการผลิตข้าวควบคู่กับการผลิตพืชต่าง ๆ ทั้งนี้ได้ทำการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของระบบข้าว-มันฝรั่ง ข้าว-กระเทียม และข้าว-ผักปลอดสารพิษ เหตุที่โครงการให้ความสนใจมันฝรั่งนั้น เพราะเป็นพืชที่อยู่ในระบบสัญญาผูกพัน ส่วนกระเทียมนั้น เพราะเป็นพืชที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ค่าเสรีไทย-จีน

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างในกิจกรรมการผลิตลำไย คำนึงถึงการเปรียบเทียบความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงระหว่างระบบการผลิตลำไยเชิงเดี่ยว กับระบบที่ผลิตลำไยควบคู่กับการผลิตพืชอื่น ๆ รวมทั้งเปรียบเทียบความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงระหว่างระบบการผลิตลำไยแบบใช้สารเคมีหรืออยู่ในช่วงปรับเปลี่ยนสู่การลด ละ เลิกใช้สารเคมี กับระบบการผลิตลำไยปลอดสารพิษ

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างในกิจกรรมการผลิตโคโคนัท คำนึงถึงการเปรียบเทียบความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของสหกรณ์โคโคนัทที่มีขนาดธุรกิจแตกต่างกัน

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างในกิจกรรมการผลิตวิสาหกิจชุมชน ซึ่งประกอบด้วยการผลิตสินค้าหัตถกรรมและอาหารแปรรูป คำนึงถึงสินค้าที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ของภาคเหนือ

ในกิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจทั้ง 5 กิจกรรม ชำต้น ประกอบด้วยหน่วยตัวอย่าง หรือระบบการผลิต 20 ระบบ ที่มีความหลากหลาย ดังแสดงในตารางที่ 1

ที่มา : ปรับปรุงจาก อารีวินุทย์พงษ์ และทรงศักดิ์ศรีบุญจิตต์ (2531)

แผนภาพที่ 2 : แนวคิดการผลิตเชิงระบบและสหสัมพันธ์กับความยั่งยืนของระบบการผลิตโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง

ตารางที่ 1 ระบบการผลิตที่เลือกศึกษา

กิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจ	หน่วยตัวอย่าง	จังหวัด	ระบบการผลิต	จำนวนสมาชิก (ราย)
ส้ม	1) สหกรณ์เกษตรอินทรีย์ศรีเมืองฝาง จำกัด	เชียงใหม่	ส้มเชิงเดี่ยว	100
	2) กลุ่มผักผลไม้ปลอดสารพิษบ้านสันมะม่วง	เชียงใหม่	ส้มเชิงเดี่ยว	8
	3) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนส้มวิถีไทย	เชียงใหม่	ส้ม-รับจ้าง	40
	4) กลุ่มส้มสีทอง	น่าน	ส้ม-ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม	54
ข้าว	1) กลุ่มเกษตรยั่งยืนห้วยทราย	เชียงใหม่	ข้าวนาปี-ผัก-ข้าวนาปรัง	24
	2) สหกรณ์ผู้ปลูกมันฝรั่งเชียงใหม่	เชียงใหม่	มันฝรั่ง (ฤดูหนาว)-ข้าวโพดฝักอ่อน-ข้าวนาปี (ข้าวเหนียว)	2,600
	3) กลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านใหม่ราษฎร์บำรุง	พะเยา	1. ข้าว-ถั่วดำ/ถั่วเขียว (ในที่ดินที่ดอน เพราะถั่วทนแล้ง) 2. ข้าว-กระเทียม/หอมแดง (ในดินนา มีน้ำมาก) 3. ข้าวโพด-กระเทียม/หอมแดง 4. ปลูกข้าวเพียง 1 ครั้ง (นาปี) เพราะน้ำไม่พอ (ข้าวหอมมะลิ ปลูกไว้ขาย ส่วนข้าว กข.6 ปลูกไว้กิน)	50
ลำไย	1) กลุ่มปุยหมักอินทรีย์ชีวภาพ	เชียงใหม่	ลำไย-ผักปลอดสารพิษ	36
	2) สหกรณ์ผู้ผลิต และตลาดกลาง การเกษตรรอยต่อ จำกัด	เชียงใหม่	ลำไยเชิงเดี่ยว	100
	3) กลุ่มปุยหมักอินทรีย์ฟอสเฟตบ้านแคว	เชียงใหม่	ลำไย-พริก-มะเขือ	65

ตารางที่ 1 (ต่อ)

กิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจ	องค์กร	จังหวัด	ระบบการผลิต	จำนวนสมาชิก (ราย)
โคนม	1) สหกรณ์โคนมการเกษตรไทยปรการ จำกัด	เชียงใหม่	โคนม-กระเทียม-ลินจี-หอมแดง-ส้ม-ลำไย-ข้าว (พันธุ์ กข.6 ปลูกไว้กิน)-มันฝรั่ง	169
	2) สหกรณ์โคนมแม่วาง	เชียงใหม่	1. โคนม-ข้าว 2. โคนม-ข้าว-หอมหัวใหญ่	50
	3) สหกรณ์โคนมบ้านโฮ่งสัมพันธ์ 1	ลำพูน	โคนม-ลำไย-หอมแดง	40
วิสาหกิจชุมชน				
หัตถกรรมพื้นบ้าน	1) กลุ่มแม่บ้านเยวชนพัฒนาหัตถกรรมบ้านดงป่าซาง	เชียงใหม่	ลำไย-กระดาษสา-ข้าว	21
	2) กลุ่มผ้าปักชาวเขาบ้านปางค่า	พะเยา	ผ้าปัก-ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์-ลินจี-สุราข้าวโพด-ข้าวไร่	10
	3) กลุ่มผ้าทอไทลื้อ	น่าน	ผ้าทอ-ข้าว-พริก-หอมแดง-ยาสูบ-ถั่วเขียว-กระเทียม	95
อาหารแปรรูปพื้นบ้าน	1) กลุ่มแปรรูปมะไฟจีนบ้านกอก	น่าน	มะไฟจีนแปรรูป-ข้าว-กระเทียม/ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	36
	2) วิสาหกิจชุมชนข้าวแต่น้ำแดงโมอ่าพันธ์	ลำปาง	ข้าวแต่น-ข้าว-ถั่วเหลือง	28
	3) กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านเกาะคา	ลำปาง	ข้าวแต่น-ข้าว-รับจ้าง	18
	4) กลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านต้นผึ้ง	เชียงใหม่	อาหารแปรรูป-ลำไย	368

การดำเนินการวิจัยในโครงการระบบการผลิตเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย การค้นหาและวิเคราะห์ ข้อมูลเชิงลึกที่ได้จาก 2 แนวทาง คือ การสำรวจวิสาหกิจชุมชนและสมาชิกเป็นรายบุคคล และจากการจัดเวที แลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อค้นหาวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ อีกทั้งเพื่อให้เชื่อมโยงกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนด้วยความรู้ฝังลึก ของวิสาหกิจเอง จึงนำกระบวนการจัดการความรู้มาใช้ในขั้นตอนการจัดการความรู้สู่การปฏิบัติ นอกจากนี้ยัง พัฒนาดัชนีชี้วัดความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในระดับวิสาหกิจชุมชนอีกด้วย

สรุป

กระบวนการวิจัยด้านธุรกิจชุมชนที่หน่วยธุรกิจเกษตรได้พยายามพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด ได้มีส่วนช่วยวิเคราะห์ปัญหาค้นหาแนวทางการปรับปรุงและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ผู้ประกอบการและกลุ่มอย่าง ได้ผลตรงตามปัญหาและศักยภาพของกลุ่ม และได้ข้อมูลเพื่อกำหนดกลยุทธ์การพัฒนาธุรกิจชุมชนในระดับนโยบาย นอกจากนี้ ยังมีผลอย่างเป็นรูปธรรมต่อการพัฒนากลุ่มอาชีพ เนื่องจากกลุ่มต้องตอบคำถามสำคัญในประเด็นที่ไม่ เคยคำนึงถึงมาก่อน ซึ่งเป็นประเด็นที่มีผลต่อการอยู่ได้ของกิจการ กลุ่มและเจ้าหน้าที่ได้รับความรู้ในด้านบริหารจัดการ เชิงธุรกิจ และเทคโนโลยีการผลิตเป็นระยะ ๆ ตลอดโครงการ จนกระทั่งถึงการทำแผนธุรกิจ และการปรับ โครงสร้างธุรกิจของตนเอง โดยมีนักวิชาการเป็นที่ปรึกษา

การพัฒนาแนวทางการวิจัยโดยมองธุรกิจชุมชนอย่างบูรณาการเป็นระบบในระดับกิจการ ตามแนวคิดของ โครงการระบบการผลิตเศรษฐกิจพอเพียง นั้น เน้นการสร้างฐานความรู้ด้านการพัฒนาระบบการผลิตที่สอดคล้อง กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และการพัฒนากลุ่มต่าง ๆ ให้ใช้อัตลักษณ์และเดินตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงโดยใช้ กระบวนการจัดการความรู้

เอกสารอ้างอิง

- อภิชัย พันธเสน และคณะ. *การยกระดับอุตสาหกรรมไทยอย่างก้าวกระโดดวิธีปฏิบัติเป็นเลิศ และการเปรียบเทียบ เพื่อการปรับปรุงและพัฒนา*. รายงานการวิจัย สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, 2545.
- อารี วิบูลย์พงศ์ และ ทงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์. 2531. *แนวทางการวิเคราะห์ความยั่งยืนของระบบเกษตร*. ใน: *รายงาน การสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง ระบบการทำฟาร์ม ครั้งที่ 5*. ระหว่างวันที่ 4-7 เมษายน 2531
- ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ. น. 99-107.